

การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม*

DEVELOPMENT OF BUDDHIST ADMINISTRATIVE MONKS ACCORDING
TO THE PRINCIPLES OF SAPPURISADHAMMA FOR THE ADMINISTRATION
OF SANGHA IN AMPHAWA DISTRICT, SAMUT SONGKHRAM PROVINCE

พระครูสังฆรักษ์สมศักดิ์ ขนติโก,
พระราชสมุทรวชิรโสภณ (โสภณ ธมฺมโสภณ), วรณิศา สีฟ้า
Phrakhrusangkarak Somsak Khantiko,
Phrarajsamutrawachirasophon (Sopon Thammasophon), Wanneesa Seefa
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: phrapladsmsakdisaeli@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาระดับการปฏิบัติ 2. เปรียบเทียบการพัฒนาพระสังฆาธิการ และ 3. ศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากพระสงฆ์ในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 156 รูป วิเคราะห์ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที ค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิจัยเชิงคุณภาพสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 9 รูปหรือคน และวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับการปฏิบัติของการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 2. ผลการเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ และวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีผลต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ส่วนด้านสถานะ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ โดยภาพรวม แตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.05 และ นัยสำคัญที่ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย และ 3. ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะสำหรับพัฒนาการพัฒนาระสังฆาธิการตามหลัก สปัจริยธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ปัญหา อุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ไม่เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละ วัด ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีอบรมการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไป ตามกฎระเบียบของแต่ละวัด

คำสำคัญ: การพัฒนาพระสังฆาธิการ; สปัจริยธรรม; การปกครองคณะสงฆ์

Abstract

This research aimed: 1. To study the level of practice, 2. To compare the development of ecclesiastical administrators, and 3. To investigate problems, obstacles, and recommendations for the development of ecclesiastical administrators based on the Sappurisa-dhamma (qualities of a virtuous person) in the governance of the monastic community in Amphawa District, Samut Songkhram Province, conducted by the mixed methods. The quantitative phase involved data collection from 156 monks using questionnaires, and analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, and one-way ANOVA. The qualitative phase consisted of in-depth interviewing 9 key

informants and contextual content analysis. The findings revealed that: 1. Level of practice, by overall, in the development of ecclesiastical administrators based on Sappurisa-dhamma was high, with a mean score of 3.73; 2. comparisons of practice levels showed that personal factors such as age and Dhamma studies qualification had no significant effect, leading to a rejection of the research hypothesis. However, monastic status, years of ordination, and general education levels showed statistically significant differences at the 0.05 and 0.01 levels, accepting the research hypothesis; 3. Main obstacle in developing governance capacity was inconsistency with individual monasteries regulations. The key recommendation is to provide training to enhance the administrative capacity of administrative monks in alignment with each monastery's regulations.

Keywords: Development of the Sangha; Sappurisadhamma; Sangha Administration

บทนำ

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดอันเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารงานเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จและความอยู่รอดขององค์กร ทั้งระบบองค์การภาครัฐ องค์การธุรกิจ องค์การทางสังคมในทุกภาคส่วนของประเทศ องค์การกับคนมีความเกี่ยวข้องผูกพันกัน อย่างแนบแน่น การพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพก็เป็นการพัฒนาองค์การเช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างมีการวางแผนทั่วทั้งองค์การจะมุ่งเน้นประสานความต้องการ ความก้าวหน้าของบุคคลให้สอดคล้องกับความต้องการ และจะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์การด้วย (กมล ฉายาวัฒน์, 2550)

การพัฒนาในการปกครองจึงต้องมีการเพิ่มพูนทักษะความรู้ความสามารถ และการปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลเพื่อจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การดำเนินการอย่างมีแผนการขององค์การ เพื่อสนับสนุนให้บุคลากรขององค์การมีการเรียนรู้พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับงาน นอกจากนี้ การพัฒนาบุคลากรยังมีลักษณะที่มุ่งอนาคต (Future Oriented) และสนใจในการให้ศึกษาแก่บุคลากร เพื่อให้มีความสามารถในการเข้าใจ และแปลความหมายขององค์ความรู้ต่าง ๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551) ได้ให้ทัศนะถึงหลักสัปปริสธรรมว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี มี 7 ประการ คือ 1. อัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล 3. อัตตัญญตา รู้จักตน 4. มัตตัญญตา รู้จักประมาณ 5. กาลัญญตา รู้จักกาลเวลา 6. ปริสัจญตา รู้จักชุมชน สังคม 7. บุคคลปริปรัญญตา รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการ อันเป็นคุณสมบัติภายในตัวผู้นำซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง 7 ประการนี้ เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ที่จะทำให้ผู้นำสามารถพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพ และสามารถปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

จากผลของการพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ในช่วงที่ผ่านมา พบว่า คณะสงฆ์ประสบความสำเร็จในหลายด้าน และมีอีกหลายด้านยังเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน คือ พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต และการมีจิตสาธารณะ กระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่หลั่งไหลเข้าสู่ในสังคมคณะสงฆ์ที่เป็นยุคดิจิทัลส่งผลให้ค่านิยม เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รักสนุก และความสบาย เชื่อข่าวลือ ขาดความอดทน ขาดวินัย ยอมรับคนที่ฐานะมากกว่าคนดีมีคุณธรรมมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหลายประการที่ ชี้ให้เห็นว่าคณะสงฆ์ยังขาดทักษะในการปกครอง พื้นฐานวิถีชีวิตของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันนั้นมาจากการเลี้ยงดูในครอบครัวชนบทเป็นจำนวนมากมีสภาพครอบครัวที่แตกแยก หย่าร้าง พ่อแม่แยกกันอยู่ รวมทั้งพ่อแม่ต้องเข้ามาทำมาหากิน

ในเมืองใหญ่ จึงเติบโตมาด้วยการเลี้ยงดูของปู่ย่าตายายเพียงลำพัง เมื่อจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาแล้ว ได้รับค่านิยมของการเข้ามาเรียนในเมืองทำให้ต้องพลัดพรากจากครอบครัว และสิ่งแวดล้อมเดิม ๆ การศึกษาการพัฒนาที่ไม่ได้รับอย่างเต็มที่ พอเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จึงต้องมีการพัฒนาทั้งด้านการศึกษา และจิตใจเพื่อเป็นพระสังฆาธิการที่ดั่งงามของคณะสงฆ์ต่อไปในอนาคต (พระไพศาล วิสาโล, 2558)

ดังนั้น เนื่องด้วยผู้วิจัยปฏิบัติหน้าที่เป็นพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จึงมีความสนใจในการที่จะศึกษาการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยกำหนดเอาพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้และใช้ประโยชน์พัฒนาเพิ่มความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานทั้งของส่วนคณะสงฆ์และของสังคมส่วนรวมในอนาคตได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการปฏิบัติของการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อเปรียบเทียบการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลมีความแตกต่างกันหรือไม่
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชากรเป็นพระสงฆ์ที่สังกัดวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 254 รูป

2.2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 156 รูป ด้วยสูตรการคำนวณของทาโร ยามาเน่ (Yamane, 1973)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 9 รูปหรือคน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมจากแบบสอบถาม

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิจัยเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที และการทดสอบค่าเอฟ ด้วยวิธีวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว

5.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาสรุปเป็นความเรียง

ผลการวิจัย

1. ระดับการปฏิบัติของการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ตามหลักสัปปุริสธรรมโดยภาพรวมและรายด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม

ที่	การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับการปฏิบัติ		
		\bar{X}	S.D.	แปลผล
1	ด้านการพัฒนาการวางแผน (Planning)	3.76	0.45	มาก
2	ด้านการพัฒนาการจัดองค์กร (Organizing)	3.74	0.46	มาก
3	ด้านการพัฒนาการบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding)	3.75	0.40	มาก
4	ด้านการพัฒนาการประสานงาน (Coordinating)	3.78	0.41	มาก
5	ด้านการพัฒนาการควบคุม (Controlling)	3.64	0.40	มาก
ภาพรวม		3.73	0.35	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่

ด้านการพัฒนาการประสานงาน (Coordinating) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.78 รองลงมา ได้แก่ ด้านการพัฒนาการวางแผน (Planning) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านการพัฒนาการควบคุม (Controlling) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.64

2. การเปรียบเทียบการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ตารางที่ 2 ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐาน	t	F	Sig.	ผลการทดสอบ	
				ยอมรับ	ปฏิเสธ
1. พระสงฆ์ที่มีสถานะต่างกัน มีการปฏิบัติต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน	-0.214*	-	0.04	✓	-
2. พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีการปฏิบัติต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน	-	1.659	0.178	-	✓
3. พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีการปฏิบัติต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน	-	7.446**	0.001	✓	-
4. พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีการปฏิบัติต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อปกครองคณะสงฆ์สมุทรสงคราม แตกต่างกัน	-	4.657**	0.011	✓	-
5. พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมต่างกัน มีการปฏิบัติต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน	-	2.423	0.068	-	✓

* นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ และวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีผลให้การปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ส่วนด้านสถานะ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.05 และ นัยสำคัญที่ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปรัศธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ การแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละวัด การไปฝึกภาคสนามเพื่อให้เกิดทักษะในการพัฒนา ศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ การมีส่วนร่วมตัดสินใจในการจัดทำแผน โครงการ ตรวจสอบกำหนดลักษณะของวัสดุอุปกรณ์ จัดหาควบคุมแจกจ่าย ซ่อมแซม ปรับปรุง บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ การมีเครือข่ายระบบข้อมูลสารสนเทศในรูปแบบการพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมและสนับสนุนให้พระภิกษุมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการ อำนาจความสะดวกแก่บุคคลทั่วไปที่มาใช้บริการ ส่วนข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีอบรมการพัฒนาในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละวัด ควรมีการไปฝึกภาคสนามเพื่อให้เกิดทักษะในการพัฒนา ศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์และนำมาพัฒนาคณะสงฆ์ ควรให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมตัดสินใจในการจัดทำแผน โครงการ ตรวจสอบกำหนดลักษณะของวัสดุอุปกรณ์ จัดหาควบคุมแจกจ่าย ซ่อมแซม ปรับปรุง บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ ควรมีการศึกษาและพัฒนาในรูปแบบเครือข่ายระบบข้อมูลสารสนเทศในรูปแบบการพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการอย่างเป็นระบบ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้พระภิกษุมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการ อำนาจความสะดวกแก่บุคคลทั่วไปที่มาใช้บริการ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ระดับการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปรัศธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม จากผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปรัศธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่า พระสังฆาธิการในอำเภออัมพวาสามารถฝึกอบรมคณะสงฆ์ให้รู้จักการวางแผนและดูแลการปกครองให้ทั่วถึงกันอย่างเป็นระบบ มีการฝึกอบรมความรู้ความสามารถเฉพาะด้านการปกครองคณะสงฆ์ให้แก่พระสังฆาธิการ มีแผนการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการทั้งระยะสั้น และระยะยาว มีแผนพัฒนาเพื่อกำหนดนโยบายและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่ชัดเจน การฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อเตรียมการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการอย่างเสมอภาคและทั่วถึง สอดคล้องกับพระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุเมโธ) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2 จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนา

การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอภิธานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 มีการส่งเสริมให้มีความเข้มงวดกวดขันในพระวินัย ตลอดจนทั้งกฎและระเบียบและกฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยให้ยึดปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับพัชรี ชำนาญศิลป์ (2557) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารวิทยาลัยการอาชีพเขตภาคเหนือตอนล่าง จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารวิทยาลัยการอาชีพเขตภาคเหนือตอนล่าง 4 ด้าน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

2. เปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามสมมติฐานการวิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

2.1 การเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านสถานะ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มีสถานะ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เนื่องจากพระสงฆ์ที่มีสถานะที่แตกต่างกัน ย่อมได้รับหน้าที่ และแสดงบทบาทแตกต่างกันออกไป ดังนั้น สถานะที่แตกต่างกันของพระสงฆ์ จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกันได้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้สอดคล้องผลการวิจัยของพระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 1 พบว่า รูปแบบการทำงานอาจจะไม่ชัดเจน ขาดความรัดกุม ไม่รอบคอบ ปฏิบัติหน้าที่อาจจะหย่อนยาน ขาดการบำรุง รักษาวัด ขาดการจัดการศาสนสมบัติให้เหมาะสม ขาดการสอดส่องผู้ใต้ปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ขาดการส่งเสริมวิชาการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน สมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2.2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านอายุ วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน เนื่องจากในทัศนะของพระพุทธศาสนา

เชื่อว่าบุคคลทุกวัยมีศักยภาพในตนเอง ดังนั้น อายุที่แตกต่างกันของของบุคคล จึงทำให้เกิดความเห็นที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ พระครูสันติธรรมภาวิรัต (บุญชัย สนติกโร) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 พบว่า สภาพการปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 มีการปกครองโดยใช้พระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ประกอบกับกฎ ระเบียบ คำสั่ง มติมหาเถรสมาคมเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบทอดกันมาตามแบบการปกครองคณะสงฆ์ในภาคอื่น ๆ ไม่แตกต่างกันและสอดคล้องผลการวิจัยของพระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ) (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ พรรษา มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยปัญหา อุปสรรค ได้แก่ พระสังฆาธิการมีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละวัด การส่งพระสังฆาธิการไปฝึกภาคสนามเพื่อให้เกิดทักษะในการพัฒนา ศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์มีส่วนร่วมตัดสินใจในการจัดทำแผนโครงการตรวจสอบกำหนดลักษณะของวัสดุอุปกรณ์ จัดหาควบคุมแจกจ่าย ซ่อมแซม ปรับปรุง บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ มีเครือข่ายระบบข้อมูลสารสนเทศในรูปแบบการพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมและสนับสนุนให้พระภิกษุมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการ อำนวยความสะดวกแก่บุคคลทั่วไปที่มาใช้บริการ ในส่วนเหล่านี้ยังมีอยู่น้อยกว่าที่ควรเป็น ส่วนข้อเสนอแนะพระสังฆาธิการควรมีออบรบการพัฒนาในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละวัด ควรมีการไปฝึกภาคสนามเพื่อให้เกิดทักษะในการพัฒนา ศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์และนำมาพัฒนาคณะสงฆ์ควรให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมตัดสินใจในการจัดทำแผนโครงการตรวจสอบกำหนดลักษณะของวัสดุอุปกรณ์ จัดหาควบคุมแจกจ่าย ซ่อมแซม ปรับปรุง บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ควรมีการศึกษาและพัฒนารูปแบบเครือข่ายระบบข้อมูลสารสนเทศในรูปแบบการพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการอย่างเป็นระบบ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้พระภิกษุมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการ อำนวยความสะดวกแก่บุคคลทั่วไปที่มาใช้บริการ สอดคล้องกับสุรศักดิ์ ขำเนตร (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า การบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักธรรมาธิปไตยใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์เพียงอย่างเดียว

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็น ผลการศึกษาเกี่ยวกับ การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีองค์ความรู้จากการวิจัย (Body of Knowledge) ดังนี้

1. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการการวางแผน (Planning) การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ประกอบด้วย พระสังฆาธิการสามารถฝึกอบรมคณะสงฆ์ให้รู้จักการวางแผนและดูแลการปกครองให้ทั่วถึงกันอย่างเป็นระบบ พระสังฆาธิการมีการประชุมกันในการวางแผนในการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการทุกระดับชั้นในเขตปกครองคณะสงฆ์ทุกด้าน พระสังฆาธิการมีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละวัด การพัฒนาในด้านการวางแผนด้วยดี ทั้งมีเจ้าหน้าที่จากสำนักพุทธ นายอำเภอและผู้ว่า เข้ามาช่วยในการวางแผนการพัฒนาพระสังฆาธิการ และพระพุทธรักษาของคณะสงฆ์ในอำเภออัมพวาไปในทางเดียวกัน คณะสงฆ์มีการวางแผนอยู่ตลอดเวลา ทั้งการกำหนดเวลาหรือการกำหนดการในงานต่าง ๆ ว่าจะต้องมีการส่งงานเมื่อไหร่ของคณะสงฆ์ โดยมีการแจ้งทางหนังสืออยู่ตลอดเวลา

2. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการจัดองค์การ (Organizing) การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการจัดองค์การ (Organizing) ประกอบด้วย พระสังฆาธิการมีการฝึกอบรมความรู้ความสามารถเฉพาะด้านการปกครองคณะสงฆ์ให้แก่พระสังฆาธิการ พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้ศึกษาต่อให้มีความรู้ด้านการปกครองคณะสงฆ์ พระสังฆาธิการมีนโยบายและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ที่ทำให้เกิดความเข้าใจนำไปปฏิบัติและจะเกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาด้วยตนเองและการพัฒนาไปตามคำสั่งการ การพัฒนาไปในทางที่ดี โดยมีการช่วยกันพัฒนา มอบหมายหน้าที่ในการทำงานและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) ประกอบด้วย พระสังฆาธิการมีแผนการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการทั้งระยะสั้นและระยะยาวพระสังฆาธิการมีการจัดหาพระสังฆาธิการที่มีทักษะและเชี่ยวชาญเพื่อปฏิบัติ

หน้าที่พัฒนาด้านการปกครองคณะสงฆ์ พระสังฆาธิการเป็นผู้มีความกระตือรือร้นต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายพร้อมให้คำปรึกษาแนะนำที่ถูกต้องแก่คณะสงฆ์ มีการแบ่งหน้าที่ตามหน้าที่ผู้บังคับบัญชาได้มอบหมายมาให้เหมาะสมแก่บุคคลและงานที่ได้รับมาให้แล้วเสร็จด้วยดี มีการกำหนดรูปแบบที่ชัดเจนในการบริหารงาน ในการดำเนินงานต่าง ๆ โดยมีการออกคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน

4. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการประสานงาน (Coordinating) การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการประสานงาน (Coordinating) ประกอบด้วย พระสังฆาธิการมีแผนพัฒนาเพื่อกำหนดนโยบายและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่ชัดเจน พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมและสนับสนุน ส่งเสริมการให้ความรู้ข่าวสารกฎระเบียบและรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อย่างทั่วถึง พระสังฆาธิการเป็นองค์การหลักที่ทำหน้าที่พัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ส่งเสริมความรู้และเทคนิคในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการประสานงาน มีการติดต่อสื่อสารให้เกิดประโยชน์ มีประสิทธิภาพในการทำงานและความสำคัญในการส่งเสริมในการทำงานมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการติดต่อสื่อสาร จึงเป็นเหตุให้สามารถสื่อสารกันได้ง่ายขึ้นและช่วยให้ดำเนินงานได้รวดเร็วมากขึ้น

5. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการควบคุม (Controlling) การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการควบคุม (Controlling) ประกอบด้วย พระสังฆาธิการมีการฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อเตรียมการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการอย่างเสมอภาคและทั่วถึงพระสังฆาธิการมีการส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาด้านความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนที่ชัดเจน พระสังฆาธิการมีการคัดเลือกพระสงฆ์เพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการอย่างยุติธรรมโปร่งใสและเป็นไปตามขั้นตอนของกฎระเบียบของคณะสงฆ์ มีการดำเนินตามหลักที่ได้รับมอบหมายมาจากผู้บังคับบัญชาได้มีการสนับสนุนจากพระสังฆาธิการและนำไปปฏิบัติตามระบบปกครองของคณะสงฆ์ มีการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานของคณะสงฆ์ ให้เป็นระเบียบแบบแผนที่ดี ตามคำสั่งหรือการควบคุมของเจ้าคณะปกครอง

6. การพัฒนาพระสังฆาธิการตามหลักสี่ปฐพีธรรมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงครามหลักสี่ปฐพีธรรม 7 มีการบูรณาการดังนี้ 1. ธัมมัญญดา รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมปัจจุบัน 2. อุตถัญญดา ติดตามและประเมินผลในงาน

ที่ตนรับผิดชอบ 3. อัตตัญญูตา มีทักษะความสามารถที่เหมาะสมต่อหน้าที่ของตน
4. มัตตัญญูตา ปฏิบัติหน้าที่ตามขอบเขตที่ได้รับมอบหมาย 5. กาลัญญูตา เป็นผู้ตรงต่อ
เวลา 6. ปริสัญญูตา สร้างความร่วมมือในหมู่สงฆ์ 7. บุคคลโปรปริญญูตา พัฒนาบุคลากร
มีคุณภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรจัดให้มีระบบการอบรมและประเมินผลการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการ
อย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับกฎระเบียบของแต่ละวัด เพื่อยกระดับคุณภาพการปกครอง
คณะสงฆ์ให้เป็นระบบและทันสมัย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. พระสังฆาธิการควรมีการพัฒนาความรู้และความเข้าใจในหลักสัปปริสธรรม
ควรมีการจัดอบรมหรือสัมมนาเชิงลึกเกี่ยวกับหลักสัปปริสธรรม
2. พระสังฆาธิการควรมีการประเมินผลการดำเนินงานของพระสังฆาธิการ
การพัฒนาพระสังฆาธิการไม่ควรหยุดอยู่เพียงการฝึกอบรม แต่ควรมีระบบการประเมินผล
อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเกี่ยวกับการขยายขอบเขตการศึกษาในการวิจัยครั้งต่อไป ควรขยาย
ขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมถึงเขตอื่น ๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม หรือจังหวัดใกล้เคียง

เอกสารอ้างอิง

- กมล ฉายาวัดณะ. (2550). *การบริหารคนและงานตามหลักการของพระพุทธเจ้า*.
กรุงเทพฯ: บริษัท ชบาพับลิชชิง เวิร์ก จำกัด.
- พระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุขเมโธ). (2558). *รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
ตามหลักอภิธานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จนทวโร). (2558). *รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่พึง
ประสงค์ของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 1* (วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระครูสันติธรรมมาภิรัต (บุญชัย สนตติโกโร). (2558). *การพัฒนาารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระไพศาล วิสาโล. (2548). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- พระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ). (2562). *ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชรี ชำนาญศิลป์. (2557). *การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารวิทยาลัยการอาชีพเขตภาคเหนือตอนล่าง* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรศักดิ์ ขำเนตร. (2556). *การศึกษาวิเคราะห์การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Yamane, T. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. New York: Harper & Row.